FORMAȚII LEXICALE DIN NUME PROPRII DE PERSOANE ÎN LIMBA FRANCEZĂ

DE

MARIA CARPOV

Formațiile lexicale avînd ca punct de plecare numele proprii de persoane constituie o problemă de lexicologie ca oricare alta. Este însă vorba de o chestiune despre care s-a spus în general puțin; ea se integrează în capitolul mare al „formării cuvintelor" și este parțial tratată sub titlul „derivația improprie" sau „conversiunea". În tratatele de lexicologie pe care le-am consultat există referiri cu unele încercări de definire: definiția merge pînă la crearea posibilității de identificare a fenomenului, dar niciodată dincolo de aceasta. Aș putea cita definiția dată de E. Pichon într-o terminologie care, ca de obicei, îl singularizează:

„Dans un troisième cas, le vocable nouvellement apparu s'est formé grâce aux posibilités grammaticales de la langue Ce cas s'appelle la lexicalisation. Il comprend l'afflux qui n'est qu'une équivalence grammaticale fixée, c'est-à-dire la fixation d'un terme dans une autre essence grammaticale que celle à laquelle il appartenait primitivement. . ."

L'enrichissement lexical dans le français d'aujourd'hui. «Le Français moderne», nr. 2/1953.

Același lucru, dar mult mai clar, îl spun N. N. Lopatnikova și N. A. Movchovitch în *Précis de lexicologie du français moderne*, Moscou, 1958, p. 76: prin derivație improprie se înțelege „Le passage d'un mot d'une catégorie lexico-grammaticale dans une autre".

Tratarea în acest mod a capitolului în discuție o consider ca nefiind de natură a epuiza problema; în primul rînd această definiție nu se verifica în cazul numelor proprii și în al doilea rînd, cadrul acestei chestiuni este mult mai larg; astfel formațiile ce au ca punct de plecare cuvintele obținute prin derivație improprie nu pot fi neglijate întrucît ele contribuie la îmbogățirea reală a masei vocabularului și la creșterea posibilităților de expresie ale limbii; în aceeași categorie a formațiilor ce au la bază un nume propriu își găsesc locul termenii care sînt obținuți prin derivație proprie, compoziție, elipsă etc. pornindu-se de la nume proprii care n-au cunoscut însă situația de derivat impropriu. Pentru a rezuma, cred că putem vorbi de două mari categorii:

1. nume propriu de persoană → derivat impropriu
- a) derivat propriu
- b) compus
- c) derivat regresiv,
- d) elipsă etc.

2. nume propriu →
- a) derivat propriu
- b) compus
- c) derivat regresiv
- d) elipsă etc.

S-ar putea, fără îndoială, spune cîteva cuvinte despre termenii formați după același procedeu dar intrați în limba franceză prin împrumut, adică printr-un mijloc extern de îmbogățire a vocabularului Categoriile pe care le putem distinge aici sînt aceleași. O primă întrebare care se pune în acest caz este aceea dacă sînt considerate ca împrumuturi numai derivatele improprii intrate în limba franceză ca atare sau și numele proprii străine care au suferit schimbarea semantică abia în limba franceză? Lucrul este destul de greu de stabilit. O altă problemă care se poate ridica este aceea de a distinge între derivatele proprii, compușii etc., intrați ca atare pe calea împrumutului și termenii ajunși la această situație în cadrul limbii franceze.

Astfel termeni ca: *adonis*, *amphitryon*, *aristarque*, *crésus*, *dédale*, *esculape*, *lovelace*, *maritorne*, *matamore*, *mécène*, *narcisse*, *pantalon*, *rodomont* etc., au suferit schimbarea aspectului semantic abia în limba franceză (fapt îndoielnic!) sau schimbarea se operase în limba de origină sau în cea prin intermediul căreia limba franceză le-a împrumutat? Tot așa: *aristophanesque* s-a format în limba franceză ca *moliéresque? boycotter*, *pindariser*, ca *guillotiner* sau *caboter? galvanisme*, *masochisme*, *jansénisme* ca *sadisme*, *fouriérisme* sau *bovarysme?* Lucrurile sînt destul de greu de stabilit, deoarece trebuie să se țină seama atît de existența categoriilor respective în limba care dă, cît și de predispoziția-dedusă din existența unor elemente materiale a limbii franceze la formarea acelorași categorii de cuvinte. Problema adaptării — fonetice în special — a acestor cuvinte străine ar fi de cel mai mare interes; ar putea fi urmărite atît adaptarea cuvintelor derivate improprii cît și cea a cuvintelor — bază de derivație proprie.

Acestea ar fi cîteva din aspectele pe care le-am putea avea în vedere dacă ne-am ocupa de formațiile lexicale, în general, provenind din nume proprii; dar așa cum am arătat mai sus, posibilitățile de delimitare sînt reduse iar lucrarea se ocupă, cum titlul o indică, de formații lexicale în limba franceză.

Înainte de a trece la dezvoltarea propriu-zisă a temei, aș vrea să fac mențiune că, există o lucrare apărută la Geneva în 1927 intitulată *Dal nome proprio al nome comune* semantă de Bruno Migliorini, care se ocupă de aceeași categorie lexicală în limba italiană.

Planul urmărit în lucrarea de față mi-a fost sugerat de diferitele moduri de formare a cuvintelor prin mijloace interne în limba franceză.

Aceasta m-a condus la o clasificare pe care nu o consider unica posibilă; m-am oprit totuși la ea, deoarece mi se pare cea mai potrivită titlului. Se pot face alte clasificări, din alte puncte de vedere, care le servesc mai bine pe acestea; eu însă m-am gîndit la o „clasificare — metodă de lucru",

care să faciliteze expunerea şi m-am oprit, aşa cum am mai spus, la clasificarea după procedeul de formare.

Voi începe cu derivaţia improprie sau conversiunea pe care lexicologii o definesc „formarea de cuvinte prin schimbarea categoriei gramaticale". Astfel, aşa cum *Champagne — le champagne*, *Calcutte — le calicot etc.*, tot astfel *Béchamel*, *Figaro*, *Gobelin* sau *Jacquard* pot deveni substantive comune. În legătură cu derivaţia improprie, cea care se lipeşte de sufix — atributul de specie al derivaţiei —, aş pune la îndoială exactitatea definiţiei de mai sus aplicată la numele proprii. Este în fond vorba de o schimbare a categoriei gramaticale? *Champagne*, *Figaro* sau *Gobelin*, devenind substantive comune îşi schimbă categoria gramaticală? Socotesc că nu. Cred că ar fi mai exact să se vorbească despre o schimbare a aspectului semantic, cazul cel mai frecvent, schimbarea categoriei gramaticale fiind cu totul excepţională. Această rectificare mi-a fost uşurată de faptul că N. N. Lopatnikova şi N. A. Movchovitch în *op. cit.*, definind cuvîntul, spun că „le mot et pourvu d'une signification et d'une fonction grammaticale en même temps".

La p. 22—23 ale tratatului de lexicologie ei precizează: „Il serait... faux de traiter les parties du discours de catégories purement grammaticales. En effet, les parties du discours se distinguent les unes des autres par leur signification lexicale: les substantifs désignent avant tout des objets ou des phénomènes, les verbes expriment des actions ou des états, les adjectifs des qualités etc. C'est pourquoi il serait plus juste de nommer les parties du discours, catégories lexico-grammaticales".

Ar fi vorba deci, cum înşişi cei doi autori o spun la un moment dat, de o schimbare lexico-gramaticală, mai frecvent lexicală aş spune eu şi mai rar gramaticală.

Afirmaţia mi-o sprijin pe faptul că din cele cincizeci de cuvinte (luate din dicţionare) obţinute din nume de persoane prin derivaţie improprie, numai unul a suferit şi schimbarea categoriei gramaticale: *chauvin*, care este întrebuinţat ca adjectiv. Celelalte, din care pot cita o listă întreagă, nu prezintă decît o schimbare a aspectului semantic, o transferare semantică, o dezvoltare semantică avînd la bază extinderea de sens numită mai exact în cazul de faţă antonomază. Lucrul se poate verifica dacă considerăm oricare din exemplele următoare: *ampère*, *augustin*, *barème*, *béchamel*, *berthe*, *boule (Boulle)*, *bouteillon (Bouthéon* prin atracţie omonimică cu *bouteille)*, *braille*, *cardan*, *céladon*, *célestin*, *célimène*, *cendrillon*, *chauvin*, *crispin*, *davier*, *décauville*, *eustache*, *figaro*, *gaudissart*, *gavroche*, *géronte*, *gobelin*, *dodillot*, *guillaume*, *jacquard*, *judas*, *lapalissade*, *lavalière*, *louis*, *madeleine*, *napoléon*, *pipelet*, *polichinelle*, *renard*, *savarin*, *scapin*, *silhouette*, *sosie*, *tartuffe*.

O observaţie generală care priveşte îmbogăţirea vocabularului şi care se impune este aceea că asemenea termeni oferă o foarte slabă bază pentru formarea de noi cuvinte. Dintr-o listă de cincizeci, numai *ampère* prezintă o familie formată din doi compuşi: *ampère-heure* şi *ampère-mètre*, iar *chauvin* doi derivaţi: *chauvinisme* şi *chauviniste*. Din acest punct de vedere, mult mai bine se prezintă o serie de nume străine devenite substantive prin derivaţie improprie: *adonis*, *(adoniser, s'adoniser)*, *macadam (macadamiser, macadamisage)*, *mécène (mécénat)*, *rodomont (rodomontade)*, *monnaie (monnayeur, monnayer, monnayage)* etc.

Abundent ilustrată poate fi categoria derivației proprii, sufixale. Lucrul este de la sine explicat dacă ne amintim că acesta este principalul mijloc pentru formarea cuvintelor în limba franceză. Teoretic, orice cuvînt cu ajutorul unui sufix nominal, adverbial, verbal, adjectival poate forma, după necesitățile exprimării și expresivității, cuvinte noi. Pornind de la nume proprii de persoane întîlnim : *bernardin*, *berquinade*, *cabotage*, *caboteur*, *calinotade*, *catherinette*, *draisienne*, *guillotine*, *jacobin*, *jacquerie*, *mansarde*, *marionette*, *marivaudage*, *nicotine*, *praline*, la care putem adăuga nesfîrșita listă a numelor de doctrine, curente filozofice etc., terminate în *-isme*, verbe cum ar fi : *caboter*, *marivauder*, la nevoie și altele —, adjectivele terminate în *-ien* : *calvinien*, *carolingien* etc., cele provenite din nume de scriitori formate cu tot felul de sufixe : *cornélien*, *marotique*, *hugolien* și *hugolâtre*, *moliéresque* etc.

Ca un caz particular de derivație proprie aș semnala o serie de nume de plante formate, pe cale savantă, cu ajutorul sufixului latin *-ia* care se adăuga mai ales adjectivelor : *bégonia (Bégon)*, *camélia (Camelli)*, *dahlia (Dahl)*, *fuchsia (Fuchs)*, *gardénia (Garden)*, *hamélia (Duhamel)*, *hortensia (Hortense)*, *magnolia (Magnole)* etc.

N-aș putea preciza dacă toate aceste substantive s-au format sau nu în limba franceză : sufixul *-ia* a fost adăugat de toți botaniștii pentru a forma nume de plante, tot așa cum neutrul aceluiași sufix *-ium*, este întrebuințat, în mod universal, pentru terminologia chimică.

Compoziția, cum era de așteptat, este rar întîlnită în categoria lexicală de care ne ocupăm. Unele, puține la număr, dintre cuvintele pe care le-aș putea cita provin din limba latină : *jeudi*, *joubarbe*, *mercredi* ; altele sînt formate pe cale savantă, după modele și cu elemente bine cunoscute : *ampère-heure*, *ampère-mètre*, *daguerréotype*, *daguerréotypie*, *wattman* ; *reine-Claude* amintește o epocă veche de oarecare prosperitate a compoziției, *maillechort* s-a format prin procedeul simplu al juxtapunerii (Maillot-Chorier) iar *archi-patelin* este un prefix cu ajutorul unui element des întîlnit. O încercare de îmbogățire a acestei liste n-ar fi lipsită de dificultăți.

Celelalte mijloace interne ca : elipsa, derivația regresivă, afereza etc., sînt slab sau deloc reprezentate, de aceea nu mă mai opresc asupra lor și trec la cîteva considerații de ordin teoretic general privind formațiile lexicale din nume proprii de persoane în limba franceză.

Numărul acestor formații este restrîns : abia cîteva sute în care trebuie să includem și împrumuturile. Ele se mențin în masa vocabularului fără a pătrunde vreodată în fondul esențial. Am putea admite ca excepții numele cîtorva luni ale anului și zile ale săptămînii, care însă aparțin fondului ereditar latin : *mars*, *août*, *mercredi*, *jeudi*, *vendredi*.

Procedeul continuă să fie viu ; vedem că se vorbește de partidul reacționar *poujadiste* sau că unui actor i se atribuie un *Oskar* pentru cea mai bună interpretare ; n-am urmărit frecvența fenomenului în limba modernă întrucît scopul nu a fost de a demonstra actualitatea lui, dar, fără îndoială că numele de doctrine, procedeele tehnice, elemente chimice, unele produse poartă și vor purta nume amintind pe acelea ale inițiatorilor lor. Derivația proprie, cu deosebire, este utilizată dată fiind ușurința cu care se formează cuvintele după acest procedeu : un *Balzac*, un *Molière* sînt suficiente pentru a demonstra posibilitatea de lexicalizare urmînd procedeul derivației impro-

prii. De multe ori, asemenea cuvinte au darul de a evita o perifrază: *un Balzac, un volum de Balzac, une célimène, une femme coquette, un boule, un meuble fabriqué par Boulle* etc.

O altă explicaţie a succesului metodei ar fi expresivitatea multora din aceste cuvinte; mă refer mai ales la acelea care reprezintă o contribuţie a scriitorilor la îmbogăţirea vocabularului; sînt numele unor eroi, purtători ai anumitor trăsături fizice sau de caracter — mai ales — şi care asigură numelui devenit substantiv comun o anumită valoare de evocare — conferită mai ales de intenţia pe care scriitorul a avut-o, fără îndoială, la alegerea numelor personajelor sale. Amintesc cîteva din aceste nume: ***céladon***, ***celimène***, ***cendrillon***, ***figaro***, ***gargantua***, ***gaudissart***, ***gavroche***, ***renard***, ***scapin***, ***sosie***, ***tartuffe***.

Pentru cuvintele aparţinînd altor domenii şi avînd alte surse de creaţie nu văd oportunitatea unei analize sub aspectul expresivităţii; aceasta s-ar putea eventual face dacă termenii respectivi ar fi încadraţi într-un text şi am porni de la considerarea acestei ambianţe şi a exigenţelor ei.

BIBLIOGRAFIE

1. O. Bloch et W. von Wartburg: *Dictionnaire étymologique de la langue française*, Paris, Presse Univ. de France, 1932.
2. A. Dauzat: *La francisation des noms de famille étrangers*, «Le Français Moderne», nr. 3/939.
3. A. Dauzat: *Les noms de personnes*, Paris, 1925.
4. A. Dauzat: *Les noms de lieux et les noms de personnes*, «Le Français Moderne», 2/934.
5. Louis Deroy: *L'emprunt linguistique*, Paris, Société de'Édition „Les Belles Bettres", 1956.
6. G. Ibrăileanu: *Studii literare*, ed. II, 1941.
7. E. Littré: *Dictionnaire de la langue française*, Paris, 1958—59, t. I—VII.
8. N. N. Lopatnikova et N. A. Movchovitch: *Précis de lexicologie du français moderne*, Moscou, 1958.
9. A. Meillet: *Linguistique historique et linguistique générale*; Paris, 1926.
10. P. Miclău: *Fondul esenţial al limbii franceze*, în *Omagiu lui I. Iordan*, Bucureşti, 1958.
11. *Nouveau Petit Larousse Illustré*, Paris, 1954.
12. E. Pichon: *L'enrrichissement lexical dans le français d'aujourd'hui*, «La Français Moderne», nr. 3/935.
13. P. Robert: *Dictionnaire analogique et alphabétique de la langue française*, Casablanca, 1953, t. I—III.
14. S. Ullmann: *Précis de sémantique française*, 2-e éd., Berne, Ed. A. Francke, 1959.

ОБРАЗОВАНИЕ НОВЫХ СЛОВ ОТ СОБСТВЕННЫХ ИМЕН ВО ФРАНЦУЗСКОМ ЯЗЫКЕ

Краткое содержание

Образование новых слов от собственных имён является одновременно внутренним и внешним способом сбогащения лексики французского языка, так как словообразованию могут служить собственные имена французского происхождения, а также и иностранные слова, вошедшие во французский язык в результате заимствования.

Настоящая работа останавливается на собственных именах, как внутреннем способе обогащения словаря.

Новые слова подчиняются способам словообразования, свойственным французскому языку: производству, словосложению, эллипсу и др.

Что касается перехода одной части речи в другую, то этот способ встречается гораздо реже; вместо него выступает, изменение значения слова.

Образование новых слов от собственных имён является распространенным способом, способствующим обогащению выразительности французского языка.

FORMATIONS LEXICALES DES NOMS PROPRES DE PERSONNES DANS LA LANGUE FRANÇAISE

Résumé

La formation des mots en partant des noms propres de personnes constitue à la fois un moyen interne et externe d'enrichissement du vocabulaire. Cette affirmation est appuyée par le fait que les noms pris comme point de départ pour les nouvelles formation lexicales peuvent être des noms propres autochtones, aussi bien qu'étrangers pénétrés en français par voie d'emprunt. Ce travail se propose de faire quelques considérations sur les noms propres en tant que moyen interne d'enrichissement du vocabulaire.

Les nouvelles formations suivent les procédés familiers à la langue française : dérivation, composition, ellipse, etc.

Pour ce qui est des mots formés selon le procédé de la dérivation impropre, on signale qu'il s'agit plutôt d'un changement de l'aspect sémantique, vu que le changement de la catégorie grammaticale est tout à fait exceptionnel.

En conclusion on fait des observations sur la fréquence de ces formations lexicales et leur contribution à l'enrichissement de l'expressivité de la langue française.